

KAI KURIŲ SENOVĖS ISTORIJOS KURSO SĄVOKŲ FORMAVIMAS V KLASEJE

J. VAITKEVICIUS

Istatymo dėl mokyklos priartinimo prie gyvenimo įgyvendinimas atskleidė naujas galimybes gerinti visapusiškai išvystytos asmenybės ugdymą mokykloje. Įtraukiant mokinius į gamybinį darbą, visuomeninę veiklą, galima labai efektyviai vystyti mokinių pažintinius interesus, formuoti moralines tarybinio gyvenimo normas. Tačiau mokyklos praktikoje iki šiol ne visuomet jaučiamas šis naujas mokyklos pulsas. Jo dažniausiai pasigendame mokomajame darbe. Mokytojai, ruošdamiesi pamokoms ir jas praveddami, neretai neranda ryšio tarp mokymo, auklėjimo ir lavinimo. Šie komponentai dažnai eina vienas šalia kito ir sujungiami tik mechaniškai: auklėjimas mokyje apsiriboja atskirų posakių, pavyzdžių įterpimu, lavinimas — mokinių atminties praturtinimu naujais faktais, žiniomis. L. Iljičiovas nurodė, jog: „Tam tikras atotrūkis tarp mokymo ir auklėjimo — rimtas trūkumas, kurio mokykla dar neįveikė“¹. Mokyklos uždavinys yra ne pritempti auklėjimą iki mokymo lygio, o šiuos abu komponentus sulieti į vieną sriautą.

Senovės istorijos kurse išryškėja visuomenės vystymosi dėsningumai gamybos vystymosi pagrindu. Šis vystymasis vyksta dėsningai per klasių kovą antagonistinėje visuomenėje. Senovės istorijos kurse labai ryškiai atsiskleidžia materialinis istorinių-visuomeninių reiškinių pagrindas: pirmą kartą bendruomenės gyvenimui būdingi bruožai, jos žlugimas, klasinės visuomenės atsiradimo sąlygos, valstybės kilmė, jos esmė ir pan. Vadinasi, senovės istorijos kurse formuojamos labai sudėtingos, pagrindinės viso istorijos kurso sąvokos, žinių sistema, mokinių mokslinė pasaulėžiūra.

Mokslinių sąvokų, gilių ir sistemingų mokslievių žinių formavimo procesas yra ilgas bei sudėtingas, ir šio proceso sėkmę apsprendžia tokie faktoriai, kaip mokymo programų ir vadovėlių tinkamas sudarymas, mokymo bazės, o svarbiausia mokytojo darbo kokybė. Vadinasi, ir sprendžiant klausimą, kokios įtakos mokinių sąvokų formavimui, jų žinių sistemos vystymui turi mokymas, reikia atsižvelgti į visus šiuos faktorius. Kai dėl istorijos vadovėlių ir mokymo programų, tai jie ir dabar yra beveik nepakeisti, tokie pat, kaip ir prieš keletą metų. Pakeitimai liečia tik atskirų temų sukeitimą vietomis. Negalima užmiršti ir to fakto, jog nei pedago-

¹ L. Iljičiovas, Ideologinio partijos darbo uždaviniai, „Tiesa“, 1963.VI.19.

gika, psichologija, etika, logika, nei atskirų mokomųjų dalykų metodikos iki šiol nenustatė pagrindinių kriterijų, kaip turi būti formuojama mokslėivių pasaulėžiūra, atskiri jos komponentai ar net atskiros sąvokos. Iki šiol nenustatytas ir faktų, „žinių elementų“ minimumas, kuris būtinai reikalingas tam tikram mokinio amžiuje mokslinių sąvokų ir jo pasaulėžiūros formavimui. Todėl dažnai ir dabar visa mokymo, auklėjimo ir lavinimo veikla mokykloje iš esmės yra nukreipta į mokslėivių apginklavimą mokslų pagrindais, į pirmą vietą iškeliant mokymo turinio kiekybinę pusę. Programų sudarytojai ir vadovėlių autoriai neretai stengiasi kuo daugiau išplėsti savo dalykų turinį, nesiskaitydami su vaiko amžiaus ir išsilavinimo sugebėjimais įsisavinti žinias. Apskaičiavus senovės istorijos vadovėlyje² pateiktų „žinių elementų“ kiekį, pasirodė, jog kiekvienai istorijos pamokai V klasėje tenka po 90—100 „žinių elementų“. „Žinių elementais“ laikėme vardus, datas, vaizdinius apie daiktus, reiškinius, jų savybes, pvz., sakinyje: „Puodų dirbtuvėse vergai nešiodavo molį, vandenį ir kurą, minkydavo molį, sukdamo žiedimo ratą“ priskaičiavome penkis „žinių elementus“, t. y. puodų dirbtuvėse vergai nešiodavo molį; vandenį; kurą; minkydavo molį; sukdamo žiedimo ratą.

Apskaičiavus bendrą „žinių elementų“ sumą, tenkančią kiekvienai pamokai, kyla klausimas, ar tikslinga į pamoką įvesti tiek daug „žinių elementų“, ar mokytojas ir mokiniai sugebės per 45 min. pakartoti išeitas žinias, aktualizuoti senąsias, giminingas naujoms, ir įsiminti naujas. Be to, juk už daugybės „žinių elementų“ gali dingti esminės žinios, jų sistema, ir mokinys nesuvoks dalyko esmės.

Mokytojas, perteikdamas žinias pamokoje, akla neseka vadovėliu, o tik išryškina esminius faktus, žinias bei jas sukonkretina. Tačiau vadovėlis sudaro pamokos turinio griaučius, schemą, kurios mokytojas privalo laikytis, jis turi dirbti su vadovėliu pamokoje, ypač dėstydamas žemesnėse klasėse. Juk vadovėlis yra pagrindinė savarankiško mokslėivių darbo namuose priemonė. Žemesnių klasių mokslėiviams dar per sunku atskirti esmines žinias nuo iliustracinių — šito juos dar reikia mokyti. Be to, nagrinėdami senovės istorijos vadovėlyje išdėstytą medžiagą, pašigendame nuoseklus ir sistemingo pagrindinių šio kurso sąvokų vystymo. Ypač trūksta nuoseklumo ir tarpusavio ryšio tarp pagrindinių kurso temų, kaip pirmą kartą bendruomeninės santvarkos, Senovės Rytų, Senovės Graikijos ir kt. Jeigu, dėstant atskirą temą, nors ir formaliai dar nustatomi ryšiai tarp atskirų jos skyrių (pvz., aiškinant apie Tarpupį, Kiniją, prisimenamas ir Egiptas), tai, dėstant naują temą (pvz., Senovės Graikija), anksčiau išeitas temas (pvz., Senovės Rytai) jau niekur neminimos.

Ryšio tarp atskirų senovės istorijos temų nereikalauja ir „Aštuonmetės mokyklos programos“ paaiškinimai³. Vadinas, nei iš mokytojo, nei iš mokinių nereikalaujama sisteminti žinių. Pačiam mokytojui, o tuo labiau V klasės mokiniui, susekti ir nustatyti ryšius tarp giminingų naujų ir senų žinių nėra lengva, ypač turint omenyje tą milžinišką „žinių elementų“ kiekį, tenkantį kiekvienai pamokai. Dėl tokio izoliuoto mokomosios medžiagos dėstymo dažnai pasitaiko, kad istorijos pamokose formuojami atskiri vaizdiniai, dalinės sąvokos ir nesudaromos mokslinės sąvokos. O juk V klasėje formuojamos tokios pagrindinės viso istorijos kurso vidurinėje mokykloje sąvokos, kaip klasės, klasių kova, valstybė ir kt. Šios sąvokos pasitaiko, nagrinėjant visas istorijos kurso V klasėje temas. Vadinas, šios sąvokos turi būti formuojamos, nagrinėjant visas temas, kiekvienoje pamokoje papildant jas naujais faktais, „žinių elementais“. Nenustačius

² F. K o r o v k i n a s, Senovės istorija, Kaunas, 1962.

³ Aštuonmetės mokyklos programos. Istorija, Kaunas, 1961.

ryšių tarp atskirų temų, išeina, jog moksleiviams sudaroma Egipto valstybės, Egipto klasių sąvoka, o po to formuojamos kitų valstybių ir jų klasių sąvokos, nesiremiant žiniomis apie Egipto valstybę. Mokslinė sąvoka „dialektiniu-materialistiniu supratimu reiškia sancaupą visų žinių, kurias yra žmonija įgijusi apie tą ar kitą objektą ir kurios akumuliuojasi, sumuojasi į vieną sąvoką“⁴. Izoliuotas atskirų senovės istorijos kurso temų dėstymas nesudaro pilno vergovinės santvarkos, vergovinių valstybių, jų politinės santvarkos vaizdo, o penktokui iš viso yra sunku susidaryti pilną vaizdą apie vergovinę santvarką, atitolusią nuo šių dienų keletu tūkstantmečių. Tuo tarpu vergovinių valstybių valdymo formos buvo labai įvairios, daugelis jų atitinka mūsų laikų valstybių valdymo formų pavadinimus. V. Leninas nurodė, kad „senovės Graikijoje ir Romoje, kurios ištiesai rėmėsi vergove, mes jau turime įvairių valstybės formų. Tuomet jau atsiranda skirtumas tarp monarchijos ir respublikos, tarp aristokratijos ir demokratijos. Monarchija — kaip vieno asmens valdžia, respublika — kaip bet kurios nerinktinės valdžios nebuvimas; aristokratija — kaip palyginti nedidelės mažumos valdžia, demokratija — kaip liaudies valdžia... Visi šie skirtumai atsirado vergovės epochoje. Nepaisant šių skirtumų, vergvaldytės epochos laikų valstybė buvo vergvaldinė valstybė, vis tiek — ar tai buvo monarchija ar aristokratinė arba demokratinė respublika“⁵. Atskleisti visus vergovinių valstybių valdymo formų įvairumus tegalima, grętinant ir jungiant giminingas istorijos kurso temas, jų turinį. Priešingu atveju moksleiviams formuojamos lokalinės žinios, be to, anksčiau išmoktos žinios greitai užmiršamos, iškrenta iš bendros žinių sumos. Ypač greitai užmiršamos senovės istorijos kurso žinios. Leidžiant atskiroms mokinių žinioms iškristi iš bendros žinių sumos, nevystant mokslinių sąvokų, nesudarant dinamiškos žinių sistemos, netvirtos, padrikos žinios niekuomet neveiks žmogaus jausmų, jo proto, netaps jo įsitikinimų pagrindu.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad gerai organizuoti senovės istorijos pamokas labai trukdo nepakankamas vadovėlio ir programos dygis (perkrovimas mokomąja medžiaga, nesisteminimas jos išdėstymas). Trūkumai, būdingi vadovėliui ir programoms, dažnai būna būdingi ir mokytojo dėstymui.

* * *

Stebėdami istorijos pamokas, stengėmės išsiaiškinti tokius klausimus:

1. Kaip mokymo procese V klasėje formuojamos tokios pagrindinės senovės istorijos, taip pat ir viso istorijos kurso vidurinėje mokykloje sąvokos, kaip valstybė, valstybių valdymo formų įvairumas, klasės ir kt.

2. Surasti geriausias mokymo sąlygas ir būdus perteikiamų žinių įsisavinimui, jų sisteminimui.

Tyrimai buvo atlikti 1962/63 mokslo metais.

Savo tyrimų pagrindu ėmėme moksleivių žinių kiekybinę ir kokybinę puses, t. y. vidinę mokymo proceso pusę. Išorinė pedagoginio proceso pusė — mokymas — buvo liečiamas tiek, kiek jis reikalingas atskleisti moksleivių žinių kokybei.

Tyrimo tikslai apsuprėdė ir darbo metodiką. Pasirinkome dvi Vilniaus miesto mokyklas (VII ir XV), o jose iš trijų paralelių V klasių vieną, pačią geriausią, kaip tiriamąją. Kitų klasių mokinių žinias tikrinome tik pagal

⁴ Л. Г. Джакая, О природе человеческого знания, Тбилиси, 1963, p. 5.

⁵ V. I. Leninas, Raštai, t. 29, Vilnius, 1954, p. 437—438.

reikalingą. Bendras abiejų klasių pažangumas beveik vienodas. Istorijos žinios pirmame trimestre buvo taip įvertintos:

Lentelė Nr. 1

Mokykla \ Pažymys	5	4	3	2
	Mokinių skaičius			
I	22	4	8	—
II	11	20	6	—

Pastaba. Vilniaus miesto XV vidurinę mokyklą vadiname I-ja, VII — II-ja.

Kaip matyti iš lentelės, mokinių žinios iš istorijos I-je mokykloje įvertintos geresniais pažymiais, negu II-je.

Tolesnių tyrimų metodika buvo tokia:

a) išėjus dvi pirmąsias temas (Pirmykščių žmonių gyvenimas, Senovės Rytai), patikrinome moksleivių žinias raštu. Pateikėme tokius klausimus:

1. Kokia žmonių gyvenimo santvarka vadinama pirmykšte bendruomenine santvarka?

2. Kaip laisvi žmonės buvo paverčiami vergais?

3. Kas sudarė vergvaldžių klasę?

4. Kodėl, susidarius klasėms, atsirado valstybė?

5. Kas yra valstybė?

b) abiejose klasėse stebėjome visas pamokas, liečiančias trečią temą (Senovės Graikija). Kontrolinėje klasėje (I-ji mokykla) stebėjome pasyviai. Eksperimentinėje klasėje (II-ji mokykla) tarėmės su mokytoju, stengdamiesi nustatyti glaudžius ryšius tarp naujų ir anksčiau išėtų žinių. Stebėjimų metu stengėmės užfiksuoti visą mokytojo ir mokinių veiklą pamokoje;

c) išėjus trečią temą, vėl tikrinome moksleivių žinias raštu ir žodžiais pačiais klausimais ir pridėjome dar du naujus, reikalaujančius susintetinti antros ir trečios temų žinias:

6. Kuo skiriasi vergovinė demokratija nuo monarchijos?

7. Kurios valstybės senovėje buvo monarchinės, kurios demokratinės?

Klausimus, išskyrus penktą, formulavome taip, kaip vadovėlyje, todėl mokiniams jie nebuvo nežinomi, nauji. Tik klausimą „Kas yra valstybė?“ formulavome patys, norėdami patikrinti, kaip V klasės mokiniai įsivaizduoja valstybę, apie kurią tiek daug kalbama kiekvienoje temoje.

Moksleivių atsakymų į jiems pateiktus klausimus vertinimo kriterijumi laikėme tą programinių žinių lygį, kuris jiems perteikiamas, praeinant atitinkamas V klasės istorijos kurso temas. Mokinių atsakymus skirstėme į dvi grupes: teisingus ir neteisingus.

* * *

Iš mokinių atsakymų į visus jiems pateiktus klausimus gavome tokį vaizdą procentais:

Lentelė Nr. 2

Mokykla \ Atsakymai	Teisingi	Klaidingi
	I	75,3
II	69,8	30,2

Gauti rezultatai rodo, kad mokinių turimos žinios visiškai atitinka abiejų mokytojų ir mūsų duotą moksleivių žinių įvertinimą. Vadinasi, mokytojai mokinių žinias yra įvertinę teisingai, objektyviai. Tačiau gautieji rezultatai parodo ir tai, kad abiejų klasių mokiniai žinias šiais klausimais blogai įsimena: $\frac{1}{3}$ mokinių atsakymų II-je ir $\frac{1}{4}$ atsakymų I-je mokyklose klaidingi, nors šie klausimai palyginti neseniai išėiti.

Mes domėjomės, kuriais klausimais mokiniai darė daugiausia klaidų ir kokios tos klaidos, nes žinoti, ką nežino mokiniai ir ką jie žino neteisingai, yra labai svarbu. Tik žinodami spragas mokinių žiniuose, jas galime sėkmingai ištaisyti.

Suvedus mokinių klaidingus atsakymus atskirais klausimais, gavome tokį vaizdą procentais:

Lentelė Nr. 3

Mokykla	Klausimai				
	1	2	3	4	5
I	39,3	—	17,9	21,5	53,6
II	2,8	—	16,6	72	58,4

Iš lentelės matome, jog ne visais klausimais mokinių žinios yra silpnos, pvz., į antrą klausimą — „Kaip laisvi žmonės buvo paverčiami vergais?“ — abiejose klasėse nėra nė vieno neteisingo atsakymo. Nedaug neteisingų atsakymų ir į trečią klausimą — „Kas sudarė vergvaldžių klasę?“ Pagrindinė klaidingų atsakymų į šį klausimą priežastis — painiojimas dviejų antagonistinių klasių. Mokinys B. rašė: „Vergovinėje santvarkoje vergvaldžių klasę sudarė vergai ir vergvaldžiai“. Kartais mokinius klaidina senos, iš ketvirtos klasės atsineštos, žinios. Tai rodo tokie mokinių atsakymai: „Vergvaldžių klasę sudarė karalius, bajorai ir kiti ponai“ (mokinys K.). Vadinasi, IV klasėje įgytos žinios apie baudžiavinę santvarką, sugretinus jas pamokoje su žiniomis iš senovės istorijos, neretai asocijuojasi, sudarydamos neteisingus vaizdinius apie vergvaldžių klasę. Tokio pobūdžio klaidingi atsakymai būdingi abiejų klasių mokiniams.

Gauti mokinių atsakymų rezultatai rodo, kad antru ir trečiu klausimais mokinių žinias šiose mokyklose iš esmės apsprendė bendri faktoriai: vadovėlis, programos. Kadangi šiais klausimais mokomoji medžiaga sutinkama, dėstant daugelį temų, tai ir patys klausimai mokinių gerai įsimenami. Šiais klausimais mokiniai darė mažiausiai klaidų.

Kitoks vaizdas yra su abiejų klasių mokinių atsakymais į pirmą klausimą — „Kokia žmonių gyvenimo santvarka vadinama pirmykšte bendruomenine santvarka?“ Jeigu II-je mokykloje klaidingų atsakymų procentas labai nežymus (2,8%), tai I-je mokykloje klaidingų atsakymų net 39,3%. Vadinasi, jeigu antru ir trečiu klausimais mokinių atsakymai maždaug vienodi, nors juos moko skirtingi mokytojai, skirtingais metodais, tai pirmu klausimu mokinių žinių kokybę iš esmės apsprendė mokytojų darbo būdai. I-os mokyklos V klasės mokinių atsakymai dažnai skamba taip: „Pirmykštėje bendruomenėje žmonės tikėjo dievais“ (mokinys S.) arba „Pirmykštėje bendruomenėje visi žmonės gyveno bendrai, kartu dirbo, buvo bendri fabrikai“ (mokinys B.) ir pan.

Panašūs neteisingi atsakymai pasitaiko ir II-os mokyklos V klasės mokinių atsakymuose.

Vadinasi, mokiniams, ypač I-je mokykloje, gana dažnai lieka neaiški religijos esmė, jos klasinis pobūdis. Todėl jie tikėjimą kartais nurodo kaip bruozą, būdingą tik pirmykštei bendruomeni. Be to, neretai pirmykštę

beįdrūmėnę penktokai sumodernina, pirmųkščių žmonių gyvenimą su-
prasdami šiuolaikine prasme (fabrikai ir kt.). Norint šių klaidų išvengti,
reikia kaip galima konkrečiau nupiešti pirmųkštės bendruomenės gyvenimo
vaizdus, juos lyginant su šiandieniniu žmonių gyvenimu.

Panaši padėtis su mokinių žinių kokybe ir atsakant į ketvirtą klausimą — „Kodėl, susidarius klasėms, atsirado valstybė?“ Šis klausimas yra sudėtingas, reikalauja gilių ir apibendrintų žinių apie klases, jų tarpusavio santykius ir pan. Klausimo sudėtingumas, gal būt, ir nulėmė moksleivių atsakymų klaidas (I-je mokykloje — 21,5%, II-je mokykloje — 72%). Tačiau ir šiuo klausimu mokinių žinių kokybė daug priklauso nuo mokytojo darbo pamokoje būdų, nuo to, kaip akcentuojama šio klausimo esmė, klasių santykiai klasinėje visuomenėje. Neatkreipus į tai dėmesio, didžioji dalis mokinių (II-je mokykloje) nesuvokia valstybės esmės. Klaidingų atsakymų pagrindinė priežastis yra ta, kad valstybės atsiradimą mokiniai supranta kaip užkariavimų išdavą. „Valstybė susidarė dėl užkariavimų“, — rašo mokinys D. „Atskiros gentys susijungė į vieną valstybę, nes joms tada lengviau gintis nuo užpuolimų“ (mokinys G.) ir pan. Neretai pasitaikydavo ir tokio pobūdžio atsakymų: „Kai vienas ar du žmonės negalėjo apdirbti žemės, jie susijungė į valstybę“ (mokinys L.). Tokie ir panašūs atsakymai pasitaiko abiejose klasėse, tačiau II-je mokykloje jų kur kas daugiau:

Vadinasi, V klasės mokiniai sunkiai suvokia valstybės kilmės priežastis, jos funkcijas, kurios jiems aiškinamos istorijos kurse. Sprendžiant iš klaidingų mokinių atsakymų, galima daryti prielaidą, jog mokytojas pamokoje daugiau akcentuoja išorines valstybės funkcijas, daugiau pateikia pavyzdžių apie karus, užpuolimus ir pan. Todėl klausimo esmė lieka neaiški.

Toks neteisingas valstybės kilmės supratimas, vienašališkas jos funkcijų įsisavinimas trukdo mokiniams susidaryti teisingą valstybės sąvoką, kiek tai prieinama V klasės mokiniams. Į penktą klausimą — „Kas yra valstybė?“, kurio V klasės mokiniai tiesiogiai nesimokė, bet kuris nuolat sutinkamas istorijos kurse, daugiau kaip pusė mokinių abiejose klasėse atsakė neteisingai. Valstybės sąvoka aiškinama įvairiai, bet vyrauja viena klaida, būtent: valstybė dažniausiai suprantama kaip atskirų mažų valstybėlių ar genčių susivienijimas į vieną didelę valstybę. „Valstybė tai yra kai daug mažų valstybėlių susijungia į vieną didelę valstybę“, — rašo mokinys L. Neretai valstybės sąvoka sutapatinama su karaliaus valdžia, teritorija, tautos sąvoka. „Valstybę sudaro viena tauta, kuri turi savo vėliavą, himną, kalba viena kalba ir kurią valdo karalius“ (mokinys J.), arba „Valstybė tai yra žemės plotas, kurį valdo faraonas“ (mokinys Ž.) ir pan.

Sie ir panašūs mokinių samprotavimai apie valstybę neatitinka marksistinio-lenininio valstybės supratimo, išplaukiančio iš klasinės valstybės esmės, o yra bendro, objektyvistinio pobūdžio. Žinoma, iš penktoko negalima reikalauti marksistinio valstybės apibrėžimo, tai neįeina ir į programą. Tačiau pagrindiniai valstybės bruožai penktokui turi būti aiškūs ir teisingai suprantami. Kai kurių penktokų atsakymai rodo, jog ir šio amžiaus mokiniams prieinamas marksistinis valstybės supratimas. „Valstybė tai yra, kai didikų sąjunga išrenka iš savo tarpo vyriausią, o šis valdo liaudį su valdininkų ir kariuomenės pagalba“, — rašo mokinys N. arba „Kada vienas žmogus — karalius ar faraonas — turi kariuomenę ir valdo šalį, jis leidžia įstatymus — tai ir yra valstybė“ (mokinys V.). Panašiai atsakė apie pusę visų mokinių.

Vadinasi, teisingas valstybės sąvokos suvokimas, tuo pačiu ir mokinių mokslinės pasaulėžiūros ugdymas visiškai galimas ir penktoje klasėje.

Toliau mes nagrinėjome patį mokymo procesą, pamokas, stebėjome mokytojų ir moksleivių veiklą istorijos pamokose, einant trečią temą (Senovės Graikija).

Nesant galimybių atskleisti senovės istorijos pamokų sistemą mūsų stebėtose mokyklose, straipsnyje sustosime prie dviejų ta pačia tema abiejose mokyklose praveštų pamokų. Kadangi visos kiekvieno mokytojo pamokos daugiau ar mažiau panašios medžiagos perteikimu, tai tuo pačiu iš šių dviejų pamokų analizės atsiskleis abiejų mokytojų bendras darbo stilius.

Tema „Demoso pergalė ir valstybės stiprėjimas Atėnuose“ yra viena iš pagrindinių temų, atskleidžiančių klasinę vergovinės Graikijos visuomenės sudėtį, klasinius prieštaravimus bei vergovinės valstybės valdymo formų įvairumą ir jų kitimą dėl klasinių prieštaravimų. Ši tema geriausiai tinka nagrinėti mūsų tiriamų sąvokų vystymą mokymo procese.

Pirmoje mokykloje pamoka atrodė taip: iš pradžių buvo pakartota frontalinio būdu praėjusi pamoka, pateikiant mokiniams 12, neskaitant įvardinių, klausimų. Tada buvo paskelbta nauja pamokos tema ir ji išnagrinėta, panaudojant įvairias priemones bei metodus. Klausimais pakartojamos gyventojų grupės Atikoje, po to mokiniai tyliai skaito iš vadovėlio § 6 (113 p.), tada mokytojas duoda vieną klausimą „Kas sudarė demosa?“ Po to sudaroma Atikos gyventojų susiskirstymo grupėmis lentelė. Ji sudaroma gana įdomiai: Atikoje yra trys gyventojų grupės (aristokratai, demosas, vergai), kiekvienai gyventojų grupei atstovavo viena suolų eilė, kurios mokiniai turėjo apibūdinti atskiros grupės teises, pareigas, verslus. Lentelė atrodė taip:

Gyventojų grupė	Ką valdė, kuo vertėsi?	Teisės
aristokratai (didikai)	didelius žemės plotus, vergų, daug turty, vertėsi prekyba	valdė šalį
demosas (pirkliai, valstiečiai, amatininkai)	žemės sklypelius, darbo įrankius, vergų, dirbo, prekiaavo	jokių
vergai	nieko neturėjo, dirbo vergvaldžiams	jokių

Toliau mokytojas paaiškina, jog antroje grupėje irgi buvo turtingų žmonių, bet jie neturėjo teisių į šalies valdymą. Užakcentuoja, kad pirma ir antra grupės vadinamos laisvaisiais, arba vergvaldžiais. Nurodo, kad esama santvarka buvo nepatenkinti demosas ir vergai, todėl kyla neramumai. Prieinama prie Solono reformų. Mokytojas skaito iš vadovėlio Solono žodžius ir juos smulkiai aiškina. Šios reformos pagrindinius bruožus jis užrašo lentoje, o mokiniai sąsiuvinuose. Išaiškinus Solono reformos esmę, nagrinėjamas Atėnų gyventojų turtnis pasiskirstymas, jiems stojant į karinę tarnybą. Vėl sudaroma lentelė apie kiekvienai grupei nustatytas turty normas skaičiais. Apibendrinamas mokytojas iškelia Solono reformos reikšmę. Namuose moksleiviams skiriama išmokti nagrinėtą pamokoje medžiagą, papildant ją užrašų ir vadovėlio medžiaga. Be to, duodama savarankiškai paskaityti iš vadovėlio § 9 (114—115 p.) „Atėnų piliečiai“.

Iš trumpo pamokos eigos atpasakojimo matome, jog ši pamoka yra gyvo mokytojo ir mokinių bendradarbiavimo mokymo procese pavyzdys. Pamokoje buvo panaudotos įvairios mokymo priemonės ir metodai, mokiniai aktyviai joje dalyvavo.

Panašiai šis mokytojas pravedavo ir kitas pamokas.

Antroje mokykloje ta pačia tema mokytojo pravesta pamoka atrodė taip: pamokos pradžioje mokytojas taip pat frontalinio būdu pakartojė

praėjusios pamokos žinias, pateikdamas 10 klausimų. Į du klausimus du mokiniai atsakė išsamiai. Apklausoje panaudojamas žemėlapis. Skelbiama nauja tema, kuri išdėstoma beveik tik pokalbio metodu: klausimais išsiaiškinama, kas valdė Atėnus, kas buvo aristokratai. Toliau Atėnų valdymas palyginamas su Egipto, Kinijos valstybių valdymu. Pokalbio būdu išsiaiškinamos Atėnų gyventojų grupės, sudaroma šių grupių lentelė (lentėje ir sąsiuvinuose):

1	2	3
<u>aristokratai</u>	<u>demosas</u>	<u>vergai</u>
seniūnai, valdytojai	pirkliai, laivų savininkai, amatininkai, valstybės tarnautojai, padieniai darbininkai	

Mokytojas žodžiu išaiškina kiekvienos gyventojų grupės teises ir pareigas, išryškina santykius tarp jų. Čia pat prisimenami Egipto valstybės įvykiai 1750 m. pr. m. e. (liaudies sukilimas). Išaiškinama, kurios gyventojų grupės nepatenkintos esama santvarka ir kodėl. Taip prieinama prie Solono reformų. Išaiškinami jų pagrindiniai bruožai, data, reikšmė Atėnų valstybei. Čia pat prisimenamas Egipto valstybės likimas (samdyta kariuomenė nekovinga). Toliau paaiškinama, kuriuos Atėnų gyventojų sluoksnius palietė Solono reformos, išaiškinama Atėnų piliečių sąvoka, jų turpinis pasiskirstymas, stojant į karinę tarnybą (bet nenurodoma skaičiais). Po to mokytojas trumpai apibendrina ir įtvirtina nagrinėtą medžiagą. Įtvirtinimui pateikia aštuonis klausimus.

Tai irgi įdomi pamoka, praveista kvalifikuoto mokytojo, žinančio dalyką ir jo dėstymo metodiką. Tačiau šioje pamokoje panaudota mažiau mokymo priemonių, metodų bei mokinių darbo būdų, negu pirmoje. Vadinasi, pirmoji pamoka išorine puse pralenkia antrąją. Tačiau mes vertinimo kriterijumi ėmėme vidinę pamokos pusę: mokinių žinių kokybę ir kiekybę. Šiame straipsnyje pateiksime mokinių žinių „gyvavimą“ tais klausimais, kurie atskleidžia mus dominančių sąvokų vystymąsi. Mokinių žinių „gyvavimą“ tais klausimais apsprendžia ne viena atskirai paimta pamoka, o visa pamokų sistema. Vadinasi, apie šias pamokas, taip pat ir apie visą kiekvieno šių mokytojų darbą, jų vedamų pamokų sistemas mes sprendėme pagal mokinių turimas žinias.

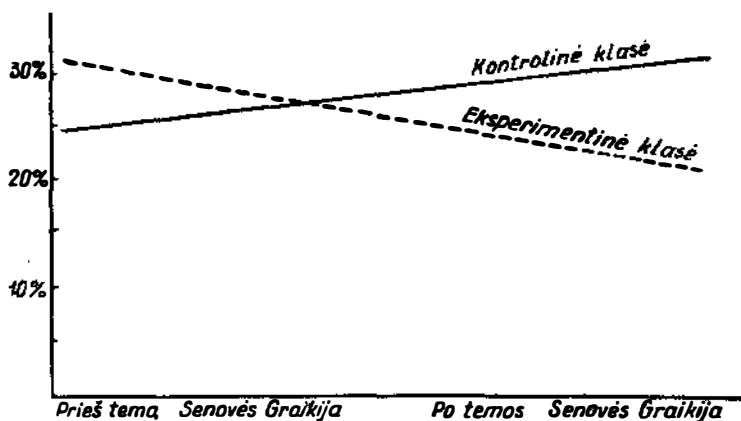
Mes esame tos nuomonės, kad mokins mokosi ne vienai dienai, ne nuo vienos pamokos iki kitos pamokos, todėl kartą išmoktos žinios turi būti „gyvos“ visą laiką, ypač jeigu kalbama apie žinias, atskleidžiančias dalyko esmę. Moksleivio žinių „gyvavimą“ atmintyje iš esmės apsprendžia mokytojo darbo būdai, anksčiau įsisavintų žinių panaudojimas tolesniame mokyme, dėstant naujas žinias, nustatant ryšius tarp giminingų naujų ir senų žinių.

Išnagrinėjus trečią temą — Senovės Graikija, — vėl davėme mokiniams atsakyti raštu į anksčiau duotus klausimus. Sugrupavę visus mokinių atsakymus į teisingus ir neteisingus, gavome tokį vaizdą procentais:

Lentelė Nr. 4

Klasė	Atsakymai	
	Teisingi	Klaidingi
kontrolinė	69,7	30,3
eksperimentinė	78,7	21,3

Kaip matome, eksperimentinėje klasėje mokinių žinios šiais klausimais yra geresnės, negu kontrolinėje klasėje. Padarytų klaidų skirtumas palyginti nėra didelis. Tačiau, palyginę klaidingų atsakymų procentą, prieš einant temą Senovės Graikija ir ją išėjus, gavome gana įdomų vaizdą (plg. lenteles Nr. 2 ir Nr. 4). Neteisingų atsakymų judėjimo kreivė atrodo taip:

Iš judėjimo kreivės matome, jog šių klasių mokinių anksčiau įsisavintos žinios išlaikomos labai nevienodai: kontrolinėje klasėje atsakymai pablogėjo apie 6%, eksperimentinėje — pagerėjo 9%. Juk tai yra žinios, įeinančios į pagrindinių istorinių sąvokų turinį, nuolat sutinkamos ir kartojamos, einant naują medžiagą tos pačios senovės istorijos kurse. Todėl aiškiai peršasi išvada, jog ne bet koks mokymas, ne kiekviena pamoka yra vienodai efektyvi mokinių žinių, tuo pačiu ir jų pasaulėžiūros vystymo atžvilgiu. Vadinasi, ir sprendžiant apie pamokos bei pamokų sistemos efektyvumą, vadovautis vien išorine pamokos puse, t. y. panaudotų metodų, mokymo priemonių gausumu, negalima. Štai, pavyzdžiui, ir pirmoji iš išorės labai graži pamoka, taip pat ir visa šio mokytojo pamokų sistema, dėstant temą Senovės Graikija, mokinių žinių vystymo atžvilgiu nėra efektyvi. Anksčiau įsisavintos mokinių žinios greitai mažėja, užmiršamos, nes jos nepanaudojamos, dėstant naują medžiagą. Pagrindinė šių iš išorės gražių pamokų mažo efektyvumo priežastis, mūsų nuomone, yra ta, kad mokytojas pamokos metu stengiasi kuo daugiau perteikti mokiniams naujų žinių, naujų faktų. Šis mokytojas pateikia mokiniams tokių faktų, kurių visai nėra vadovėlyje, jo pamokos, perkrautos įvairių lentelių sudarymu ir pan. Todėl mokytojas vos spėja pamokoje susidoroti su nauja medžiaga ir jam nelieka laiko net pagalvoti apie žinių sisteminimą, apie ryšių nustatymą tarp naujų ir anksčiau išeitų giminingų žinių. Pamokoje panaudotos mokymo priemonės ir metodai taip pat nereikalavo, kad mokiniai sistemintų naujas ir anksčiau įgytas istorijos pamokos žinias. Mokiniai, sunkiai susidorodami su gausiu naujos medžiagos krūviu pamokoje, taip pat neturi sąlygų prisiminti, ką yra išmokę, ir senas žinias greitai pamiršta. Tuo pačiu ir naujos žinios, neįjungtos į bendrą žinių sistemą, nėra tvirtai įsimenamos. Panašios mintys yra ir kituose darbuose, nagrinėjančiuose senovės istorijos dėstymą, pvz.: „Labai silpnų žinių iš Senovės Rytų priežastys, pagal mūsų stebėjimus, yra tos, kad, nors daugelyje pamokų mokomoji medžiaga mokiniams perteikiama ryškiai ir pilnai, tačiau paprastai be ryšio su tuo, ką mokiniai jau žino. Todėl

istorinių duomenų išblaškymas, būdingas kursui, pasidaro būdingas ir dėstymui.

Nurodytus istorijos dėstymo trūkumus galima paaiškinti tuo, kad dauguma istorijos pamokų penktoje klasėje ypač perkrautos darbų, formuojant vis naujas ir naujas žinias. Istorijos mokytojui dažnai nelieka laiko jau suformuotų žinių įtvirtinimui ir jų sisteminimui⁶ (pabraukta mūsų.— J. V.).

Antrosios pamokos bei visos to mokytojo darbo sistemos pranašumas prieš pirmąją pamoką žinių dėstymo atžvilgiu yra tas, jog mokytojas čia sugebėjo atrasti ir nustatyti glaudžius ryšius, dėstydamas naują medžiagą su anksčiau išeita. Ryšių tarp naujų ir senų žinių nustatymas mokymo procese užtikrino anksčiau įsisavintų žinių tobulėjimą, jų išlaikymą, jis tuo pačiu yra pagrindinė sąlyga žinių sistemai vystyti. O tai ir sudaro istorijos kurso dėsninumų supratimą, taip pat mokslinės pasaulėžiūros pagrindą. N. Krupskaja rašė: „Kalbėdamas apie mokyklą, Vladimiras Iljičius sakė, jog vienas iš pagrindinių uždavinių, kuriuos turi išspręsti Liaudies švietimo komisariatas,— tai sudaryti programą, kurioje, gal būt, nebūtų minimas žodis marksizmas, tačiau kuri iš esmės parodytų pagrindinius reiškinių ryšius, kuri parodytų, kaip siejasi atskiri santykiai gamtoje, ūkiniai, visuomeniniai... Duoti tokį aiškų vaizdinį apie reiškinių ryšius, apie šių reiškinių vystymąsi — tai reiškia duoti marksizmo pagrindus“⁷. Šiuos N. Krupskajos apasakotus V. Lenino žodžius verta įsidėmėti tiek vadovėlių ir programų autoriams, tiek ir mokytojams.

Peržvelgę klaidingus mokinių atsakymus, gautus antrą kartą tikrinant žinias, nustatėme, kad klaidos yra beveik tos pačios, kaip ir pirmą kartą. Todėl dar labiau išaiškėjo ryšių tarp naujų ir senų žinių būtinumas. Nenustatant šių ryšių, senos žinios, jeigu jos tvirtai įsimintos, kartais netgi trukdo sąmoningam naujų žinių įsisavinimui. Ypač tai išryškėjo, mokiniams atsakant į klausimą „Kas yra valstybė?“ Nepaisant to, kad ką tik mokėsi apie Graikiją, kur sužinojo įvairias valstybės valdymo formas (vergovinė demokratija, aristokratija), pagrindiniu valstybės požymiu tebelaikė „karaliaus valdžią“, „vieno žmogaus valdžią“ ir pan. Tokių atsakymų kontrolinėje klasėje 74%. Vadinasi, senos žinios, įgytos mokantis apie Egipto, Kinijos ir kitas monarchines valstybes, nustelbia žinias, įgytas mokantis apie Graikiją.

Kaip jau minėjome, išėjus temą Senovės Graikija, davėme mokiniams ir naujų klausimų, būtent:

1. Kuo skiriasi vergovinė demokratija nuo monarchijos?
2. Kurios valstybės senovėje buvo monarchinės, kurios demokratinės?

Šie klausimai reikalauja mokėti sintetinti anksčiau ir naujai įgytas žinias. Rezultatus procentais gavome tokius:

Lentelė Nr. 5

Klasė	Atsakymai	
	Teisingi	Klaidingi
kontrolinė	56	44
eksperimentinė	83,7	16,3

Gautieji rezultatai aiškiai parodo, jog mokinių žinių „gyvavimas“ priklauso nuo mokytojo darbo pamokoje būdų, nuo žinių sisteminimo. Panag-

⁶ Основные вопросы учебно-воспитательной работы в V классе, т. II, М., 1958, р. 181.

⁷ Н. К. Крупская, Избранные педагогические произведения, М., 1955, р. 267.

rinėjus klaidų priežastis, atsakant į pirmą klausimą, aiškėja, jog mokiniai dažniausiai neskiria valdymo formų; pvz., „Monarchija — kai valdo tik didikai, demokratija — kai visi galėjo valdyti“ (mokinys M.). Vadinasi, neskiria monarchijos nuo aristokratijos (vieno paveldimos valdžios nuo saujelės išrinktųjų) ir vergovinės demokratijos nuo tikrosios, liaudies demokratijos. Pasitaikydavo ir tokių atsakymų: „Demokratija kovojo už nepriklausomybę“ (mokinys L.). Šiuo atveju mokinys, įsiminęs demokratinės Atikos jėgą, ginant savo nepriklausomybę, šią savybę palaikė pagrindiniu vergovinės demokratijos požymiu, o vergovinės demokratijos klasinės esmės jis nesuvokia. Vadinasi, penktos klasės mokiniams šios sudėtingos sąvokos (aristokratija, demokratija, valstybė) sunkiai suvokiamos, todėl, nekreipiant į tai dėmesio pamokoje, jos įsisavinamos neteisingai, dažnai yra statiškos, neapibendrintos. Kad šių sąvokų suvokimas priklauso nuo mokytojo darbo būdų, mums parodo mokinių atsakymų palyginimas: kontrolinėje klasėje klaidingų atsakymų — 29,1%, eksperimentinėje — 9%. Vadinasi, kai, dėstant naują medžiagą, yra lyginamos įvairios valdymo formos, klaidingų atsakymų procentas ryškiai sumažėja, ir mokiniai sugeba suvokti šias esmines sąvokas diferencijuotai, pilnai. Antra vertus, mokiniai, lygindami naujas ir senas žinias, įpranta protauti, mąstyti.

Palyginę mokinių atsakymus, matome, kad į pirmą klausimą, kur reikia apibendrinti įgytas žinias, jas lyginti, mažiau (29% — kontrolinėje ir 9% — eksperimentinėje klasėse) mokinių atsakė klaidingai, tuo tarpu į antrą klausimą — „Kurios valstybės senovėje buvo monarchinės, kurios demokratinės?“, — reikalaujantį tik išvardyti valstybes, klaidingų atsakymų buvo daug daugiau (58,1% — kontrolinėje, 23,6% — eksperimentinėje klasėse). Iš to matome, kokia yra neteisinga nuomonė, vyravusi buržuazinėje psichologijoje ir senojoje pedagogikoje, kur buvo teigiama, jog jaunesnio mokyklinio amžiaus mokinių mokymas turi remtis tik vaiko atmintimi bei atskirų faktų įsisavinimu, nes šiame amžiuje dar esąs neišvystytas vaiko mąstymas, jis nesugebąs protauti, apibendrinti, tuo tarpu kai atmintis, ypač mechaninė, esanti tvirta ir atskirus faktus jis lengvai ir ilgam laikui įsimenąs.

Gautieji mokinių atsakymų į šiuos skirtingo pobūdžio klausimus rezultatai rodo, jog ir žemesnėse klasėse gero mokymo esmę, t. y. įsisavinamų žinių tvirtumo ir jų dinamiškumo pagrindą, sudaro rėmimasis vaiko protine veikla, pratinant jį apibendrinti ir sisteminti artimas žinias, nes tokia protinė veikla būdinga ir šio amžiaus vaikams.

Klaidingus atsakymus į antrą klausimą galima paaiškinti tik tuo, kad senovės istorijos kurse išeitose valstybės nebuvo sugretintos. Nelygindami mokiniai iškraipydavo anksčiau įsisavintas žinias naujų žinių pagrindu. Štai tipiški klaidingų atsakymų pavyzdžiai: „Demokratinės valstybės — Graikija, Egiptas, Babilonija, monarchinės — Makedonija“ (mokinys Č.); „Demokratinės valstybės buvo Atėnai, o monarchinės — Sparta ir kitos Graikijos valstybėlės“ (mokinys D.). Vadinasi, mokiniai dažnai neteisingai supranta senovės valstybių valdymo formas ir rytų despotines valstybes kartais taiko demokratinėmis. Šios klaidos priežastys didele dalimi glūdi istorijos vadovylyje. Mokantis Rytų valstybes — Egiptą, Kiniją ir kitas, — monarchijos terminas nesutinkamas. Pirmą kartą šis graikiškas žodis minimas, mokantis apie Makedoniją. Todėl, jeigu mokytojas pamokose neišaiškina panašumų valstybės valdyme tarp Makedonijos ir Rytų šalių ir tarp monarchijos ir demokratijos iš viso, tai patys mokiniai ne visada sugeba palyginti naują ir jau išeitą medžiagą ir rasti joje panašumus ir skirtumus. Kartais, kaip matėme, jie painioja demokratiją su monarchija.

Be to, ir atsakymai, kuriuos laikėme teisingais, labai dažnai (ypač kontrolinėje klasėje) skamba taip: „Demokratinės valstybės senovėje buvo Atėnai, o monarchinės — Makedonija“ (mokinys S.). Vadinas, Rytų valstybių mokiniai visai neprisimena, o, paklausti apie santvarką jose, neretai nežino, ką sakyti: „Seniai mokėmės apie tas valstybes. Ten valdė faraonai... Nežinau“ (mokinys G.). Tai rodo, kad, nelyginant naujų ir senų žinių, jų nesisteminant, anksčiau įgytos žinios užmiršamos, netgi iškraipomos naujai įsisavinamų žinių pagrindu. O nuo to, visų pirma, nukenčia mokinių žinių sistemos, jų pasaulėžiūros vystymas, tuo pačiu ir mokinio asmens — jo atminties, protinės veiklos — lavinimas.

Kad mokytojai ne visuomet pakankamai dėmesio kreipia į anksčiau mokinių išeitą žinias ir jų išlaikymą atmintyje, mums ryškiai parodo mokinių žinių įvertinimas antrame trimestre ir mokinių atsakymų kokybė į mūsų klausimus. Palyginę šių dviejų klasių pažangumą iš istorijos antrame trimestre, gavome tokį vaizdą:

Lentelė Nr. 6

Klasė \ Pažymiai	Pažymiai				Vidurkis
	5	4	3	2	
kontrolinė	21	8	5	—	4,5
eksperimentinė	9	16	12	—	3,9

Kaip matome, šiose klasėse mokinių pažangumas iš istorijos antrame trimestre kontrolinėje klasėje pakilo, eksperimentinėje nukrito (plg. lenteles Nr. 1 ir Nr. 6). O pagal mūsų duotus klausimus mokinių žinios šiose klasėse svyravo atvirkščiai (plg. lenteles Nr. 2 ir Nr. 4).

Vadinas, ne visuomet mokslo metais mokytojai objektyviai įvertina mokinių žinias, ne visuomet tai atitinka realias mokinių žinias. Taip atsitinka dėl to, kad mokytojas kartais vertina mokinio žinias tik iš praėjusios pamokos, nenustatydamas ryšių tarp naujų ir anksčiau išėtų žinių, t. y. nevysto žinių sistemos, neformuoja sąvokų, o sudaro tik atskirus vaizdinius, įtvirtina atskirus faktus. Pirmame trimestre abiejų mokytojų žinių vertinimas atitiko realias mokinių žinias, nes iš senovės istorijos buvo mažai išeita, be to, mokiniai dar nespėjo užmiršti. Kaupiantis žinioms, slenkant laikui, sunkėja mokytojo ir mokinių darbas, vystant mokinių žinias, formuojant sąvokas.

* * *

Norėdami patikrinti, ar ilgai išlaikomos žinios, patikrinome ir šeštos klasės mokinių žinias. Šeštokams davėme tuos pačius klausimus, kaip ir penktokams. Susumavus gautus rezultatus, pasirodė, kad neteisingų atsakymų į visus klausimus buvo daugiau negu pusė — 58%. Būdinga tai, kad abiejose klasėse klaidingų atsakymų procentas maždaug vienodas (tose pačiose mokyklose apklausėme po vieną šeštą klasę). Šie faktai rodo, jog senovės istorijos žinios labai greitai užmiršamos: po metų daugiau kaip pusė mokinių jau nebežino pagrindinių istorinių sąvokų, net tų, kurios sutinkamos ir šeštoje klasėje, esmės. Ypač bloga padėtis su penktu ir šeštu klausimais. Į juos daugiau kaip 90% atsakė klaidingai. Galima sakyti, kad yra visiškai užmirštos anksčiau išmoktos žinios. Blogai šeštokai žinojo ir klausimus: „Kodėl, susidarius klasėms, atsirado valstybė?“ ir „Kas yra valstybė?“ Klaidingai į šiuos klausimus atsakė apie

62—67% mokinių. Vadinas, ir šiais pagrindiniais istorijos kurso klausimais mokinių žinios šeštoje klasėje nėra nepagerėjo, nors su jais mokiniai nuolat susiduria. Pagrindine valstybės atsiradimo priežastimi šeštos klasės mokiniai laiko „valstiečių susijungimą dėl užpuldinėjimų iš išorės“ ir pan. Taip samprotaujama dėl to, jog ir šeštos klasės vadovėlis, kuris duoda kryptį mokytojo ir mokinių darbui, perkrautas gausia iliustracine medžiaga apie grobiamuosius karus, karvedžius, jų žygius. Sie taktai ir nustelbia tikrąsias valstybės kilmės priežastis, visuomenės klasinės sudėties supratimą.

Nepakankamai gilus valstybės kilmės atskleidimas vadovėliuose ir nepakankamai ryškus valstybės atsiradimo priežasčių aiškinimas pačių mokytojų yra pagrindinė neteisingos valstybės sąvokos sudarymo priežastis. Ir šeštokai neretai valstybę supranta kaip „kraštas, kuriam vadovauja vienas žmogus“ (mokinys M.). Vadinas, jie ima tik išorinę pusę — valdymo formas. Be to, kitos valstybės valdymo formos labai retai teprišimamos šeštoje klasėje. Taip yra dėl to, kad šeštoje klasėje einama viduramžių istorija, kur būdinga karalių valdymas, kitos valstybės valdymo formos neminimos. Kadangi senovės istorijos žinios, išmoktos V klasėje, didele dalimi yra užmirštos, tai ir sąvoka valstybė, užuot vysčiusis, menkėja, paprastėja.

Kitais klausimais — „Kokia žmonių gyvenimo santvarka vadinama pirmą kartą bendruomenine santvarka?“, „Kaip laisvi žmonės buvo pavergiami vergais?“ — mokiniai klaidų darė palyginti nedaug (10—18%). Šių klausimų geram žinojimui, be abejojimo, padėjo geras jų mokėjimas penktoje klasėje, be to, ir giminingų žinių įsisavinimas šeštoje klasėje, einant viduramžių istorijos atskiras temas (įvadą, I ir II skyrius, kur prisimenama vergovinės Romos imperija, germanų, slavų ir kitos gentys). Be to, aiškinant šiuos klausimus, vadovėlyje neduota gausių faktų, kurie temdytų klausimo esmę, kas būdinga, dėstant kitus klausimus.

Vadinas, senovės istorijos žinių išlaikymui, jų vystymui viena iš pagrindinių sąlygų yra ryšių tarp senų ir naujų žinių, dėstant istorijos kursą, nustatymas. Gauti faktai rodo, jog ryšiai tarp atskirų istorijos kurso temų, jeigu ir pasitaiko, tai yra labai silpni, atsitiktiniai.

Šį faktą patvirtina ir gauti mokinių atsakymai į klausimą: „Kuo skiriasi vergovinė santvarka nuo baudžiavinės?“ Šis klausimas būtinai reikalauja sugretinti penktos ir šeštos klasių istorijos žinias. Daugiau kaip pusė atsakymų (55%) buvo klaidingi. Daugumas mokinių visai neatsakė į klausimą arba nurodė, jog „vergovinė santvarka nuo baudžiavinės nesiskiria niekuo“ (mokinys M.) ir pan.

Ryšių tarp senovės ir viduramžių istorijos kursų nebuvimą sąlygoja tos pačios priežastys, kaip ir atskirų senovės istorijos kurso temų izoliuotumą, būtent: šeštos klasės istorijos vadovėlio perkrovimas mokomąja medžiaga (apie 100 „žinių elementų“ tenka kiekvienai pamokai), visiškas izoliuotumas, išdėstant šiuos kursus vadovėliuose, programose. Čia ir glūdi greito anksčiau įgytų žinių užmiršimo ir jų iškraipymo, istorijos žinių statiškumo priežastys.

* * *

*

Iš to, kas pasakyta, galima padaryti tokias išvadas:

1. Mokinių pasaulėžiūros pagrindą sudaro žinios, atskleidžiančios gamtos bei visuomeninio gyvenimo dėsningumą, įgalinančios pažinti tikrovę.

2. Mokymo procese įgytų žinių pagrindu vystomos ir mokinių protinės jėgos, sugebėjimas analizuoti, sintetinti, lyginti. Senovės istorijos

kursas padeda formuoti mokslinę pasaulėžiūrą bei mokinių protinių sugebėjimų vystymą. Tačiau čia sutinkami ir kai kurie rimti trūkumai, kurie didele dalimi apsunkina istorijos žinių sistemos formavimą, mokinių pasaulėžiūros vystymą. Šie trūkumai atsiranda dėl blogo vadovėlio, programų ir metodikų sudarymo, būtent:

a) senovės istorijos vadovėlis perkrautas mokomąja medžiaga, „žinių elementais“, o tai varžo mokytoją ir mokinius;

b) vadovėlyje nėra ryšio tarp atskirų temų, anksčiau išeitose žinios, nors ir tiesiogiai siejasi su vėliau einamomis, neprimenamos;

c) istorijos programose aštuonmetei mokyklai mokytojui taip pat nurodoma, kad reikia nustatyti ryšius tarp atskirų temų. Šių ryšių nustatymo pasigendama ir metodiniuose darbuose, nagrinėjančiuose senovės istorijos dėstymą.

Senovės istorijos kurso išblaškymas ir perkrovimas „žinių elementais“ vadovėlyje neretai tampa būdingu ir mokytojo dėstymui, o tai neigiamai veikia mokinių žinių sistemos, jų mokslinės pasaulėžiūros formavimą.

Norint šito išvengti, reikia:

1. Artimiausiu laiku paruošti naują senovės istorijos vadovėlį su griežčiau apribotu „žinių elementų“ kiekiu ir giliau atskleista žinių sistema arba nors leisti metodinius nurodymus, paaiškinimus, atkreipiančius mokytojų dėmesį į esminius šio kurso faktus, pagrindines sąvokas, kad būtų galima atskirti jas nuo iliustracinės medžiagos. Vadovėlyje, programose, metodiniuose nurodymuose reikia užtikrinti istorijos žinių, ypač pagrindinių sąvokų, vystymąsi, nustatant glaudžius ryšius tarp giminingų žinių, nors jos išdėstytos ir įvairiose temose.

2. Mokytojas pamokoje privalo istoriją dėstyti taip, kaip vadovėlyje, jis turi mokyti mokinius dirbti su vadovėliu. Tačiau darbas su vadovėliu pamokoje nereikia vadovėlio turinio atpasakojimo. Mokytojas pamokoje turi sukonkretinti vadovėlyje duotus pagrindinius faktus, žinias, juos paaiškinti atitinkamai klasės lygiui, vengdamas įvesti naujų faktų, duomenų, kurių nėra vadovėlyje.

3. Ruošiantis pamokai ir ją vedant, svarbu parinkti tinkamus mokyimo metodus bei priemones, juos tarpusavy derinti ir tikslingai panaudoti pagrindiniam pamokos tikslui — žinių sistemos vystymui — pasiekti.

4. Dėstant naują medžiagą, pagrindinis kelias jai sukonkretinti turi būti rėmimasis jau mokiniams žinomu, giminingu naujiems faktams dalyku. Trumpas anksčiau išeito kurso pakartojimas įgalina geriau suprasti ne tik naujai einamą medžiagą, bet ir sudaro sąlygas prisiminti senas žinias, jas aktualizuoti, įjungti į bendrą žinių sistemą. O tai ir sudaro tvirtų ir sąmoningų žinių pagrindą, taip pat vysto mokinių sugebėjimus lyginti įvairius faktus, juos apibendrinti, t. y. jie pratinami galvoti.

5. Mokinių žinias patikrinti ir jas teisingai įvertinti galima, tik glaudžiai siejant visus artimus mokiniams žinomus faktus, nesitenkinant vien tik praėjusios pamokos turinio atgaminimu.

ФОРМИРОВАНИЕ НЕКОТОРЫХ ПОНЯТИЙ ПО КУРСУ ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ В V КЛАССЕ

Ю. ВАЙТКЯВИЧЮС

Резюме

Одной из основных задач, стоящих перед советской школой, является формирование научного мировоззрения учащихся. В основе научного мировоззрения лежит познание закономерностей общественной жизни и окружающей нас действительности. Эти закономерности перед человеком открываются только на основе усвоенных глубоких и прочных знаний об этих закономерностях. Следовательно, каждый учебный предмет, изучаемый в школе, должен вооружить учащихся достаточной суммой знаний определенной области.

Мы проследили количественный и качественный рост знаний учащихся V класса по истории древнего мира. Оказалось, что знания по истории, усвоенные учащимися на уроках, очень скоро забываются, даже искажаются со временем. Этим, конечно, затрудняется познание закономерностей исторического развития общества, возникновения классов, государства и т. п.

Причины быстрого забывания усвоенных знаний лежат, прежде всего, в учебнике, программах, методических пособиях по истории древнего мира. Учебник перегружен фактами, «элементами знаний»; кроме того, весь учебный материал, даже основные факты изложены в учебнике вне системы, изолированы один от другого, хотя между ними иногда существуют тесные связи и взаимообусловленность. Программы и методические пособия тоже не направляют учителя на систематизацию знаний.

В результате этого учителя нередко ставят себе главной целью только вооружение учащихся суммой новых знаний без их связей с ранее изученными. В результате этого в школе формируются не научные понятия, системы знаний, а только отдельные представления, клочки знаний. Ранее усвоенные знания, без их включения в систему всех знаний, быстро забываются.